

ÁLVAREZ, ROSARIO / DUBERT GARCÍA, FRANCISCO / SOUSA FERNÁNDEZ, XULIO (ed.) (2002): *Dialectología e léxico*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega; Instituto da Lingua Galega, 429 p.

Amb aquest genèric títol s'apleguen una quinzena de contribucions escrites corresponents al *Simposio Dialectología e Léxico* celebrat a Santiago de Compostella durant la primavera de 2001. Títol que bé hauria pogut acollir en aquest llibre col·lectiu alguna mena d'especificació com ara «do galego no seu contexto peninsular e romance». Gallec és en general l'àmbit d'aplicació del conjunt de l'obra. Si exceptuem el primer article, de Mario Alinei, escrit en italià i de caire metodològic introductiu (*vid. infra*), la pràctica totalitat dels restants aborden aspectes de lèxic i dialectologia del gallec i en gallec, dins del marc peninsular (portuguès, asturianolleonès, castellà) o romànic. Només s'aparten lleument d'aquesta línia l'article de João Saramago (*vid. infra*), escrit en portuguès, i el de Xosé-Henrique Costas (*vid. infra*), que, tot i estar escrit en gallec, se centra en una zona fronterera (del nord-oest de la província de Càceres) no identificable —a parer meu, és clar— amb el nom de «gallec».

La major part dels treballs aportats aprofita i elabora dades encara inèdites de l'*Atlas Lingüístico Galego (ALGa)*, del qual ja han aparegut tres volums de morfologia i fonètica (1990, 1995, 1999). De l'interès dels futurs volums de l'atles, consagrats al lèxic, ens n'ofereix una primícia impagable aquesta obra col·lectiva. Només una ràpida ullada al llibre ens permet de veure-hi abundosos mapes de l'àmbit gallec, amb profusió i diversitat de colors i símbols, que ens fan ben palesa la variació lèxica dels parlars gallecs, el bé de Déu d'informacions que ens aportaran els successius volums de l'*ALGa*. No cal dir que la dialectologia (i particularment la geolingüística) gallega, tan poc estudiada fins no fa tants decennis, haurà assolit amb la culminació d'aquest atles un grau de maduresa impensable allà pels anys setanta del segle passat.

A més dels materials inèdits de l'*ALGa*, aquest conjunt de treballs dedicats a la variació dialectal del lèxic gallec poua en altres atles, com l'*ALPI (Atlas lingüístico de la Península Ibérica)* o l'*ALiR (Atlas Linguistique Roman)*, també en repertoris lexicogràfics antics i recents, i en obres de referència diversa.

D'altra banda, i tal com es pot esperar d'una obra col·lectiva, la que és objecte d'aquesta ressenya reuneix estils i maneres prou diferents. Articles de to assagístic, amb i sense aparell bibliogràfic, diferents formes de citar les mateixes obres (per exemple: «*DCECH*», «*Corominas*», «*Corominas e Pascual*», amb i sense referència als anys d'edició, només al primer —1980— o al primer i al darrer —1980-1991—). La quinzena d'aportacions del llibre no està distribuïda per blocs. Almenys de manera explícita. Tampoc per cognoms d'autors. Però, segons que justifiquen els coeditors a l'inici del seu *Limiar* (p. 9), els articles s'ordenen d'acord amb una agrupació temàtica en sis blocs, que ací ressegueixo.

El primer proposa diversos models de tractament i anàlisi de les dades lèxiques. Mario Alinei («Il ruolo della motivazione nel lessico», p. 15-28) aborda els mecanismes que generen la motivació, proposa una nova terminologia al respecte (*iconimo*, *iconimia*, *iconomastica*) i aporta com exemple el camp motivacional de la tecnologia antiga en llatí. A continuació Manuel González González («A dialectología ó servicio do estudio da estratigrafía do léxico», p. 29-40) recorre a un exemple romànic general ('dilluns' a la Romània europea) i a un altre de gallec (*a píntega*, 'la salamandra') per justificar la necessitat de combinar la visió horitzontal dels mapes lingüístics amb una visió en profunditat de la història dels mots. João Saramago [«Diferenciação lexical interpontual nos territórios galego e português (estudo dialectométrico aplicado a materiais portugueses do *ALPI* e a materiais galegos do *ALGa*)», p. 41-68] arriba, amb el mètode quantificador de la dialectometria, a les conclusions d'una major diferenciació lexical a banda i banda de la ratlla política i a una certa afinitat entre Galícia i el nord-oest de Portugal.

Un segon bloc l'integren —sempre segons els coeditors (p. 10)— «dous artigos que [...] abordan o estudio do léxico en relación con outros dominios». A saber, la història cultural (Rosario Álvarez, «Viño novo en odres vellos: os nomes do millo ['blat de moro']», p. 69-94) i l'estàndard literari (Ernesto González Seoane, «Léxico dialectal e estándar literario», p. 95-113). Trobo aquesta agrupació relativament forçada, una mena de «minicalaix de sastre».

El tercer grup, igualment integrat per dos articles, mostra la connexió de la dialectologia lèxica amb els estudis onomàstics. Es tracta de les contribucions d'Ana Isabel Boullón Agrelo, «Onomástica e dialectología: a propósito de *raposo* e *golpe*» [noms de la guineu] (p. 115-133) i Gonzalo Navaza, «Dialectología e toponimia» (p. 137-146).

Dos treballs més constitueixen el quart bloc, que mira des del gallec, portes enfora, al context peninsular més immediat i (en el cas del primer) al conjunt romànic d'Europa. El de Francisco Fernández Rei («Do Ortegaleiro ó Douro e de Fisterra ó Navia e ó Padornelo. Notas sobre léxico moderno da Gallaecia e do seu litoral», p. 147-192), prou extens, precisa en primer lloc l'abast de la vella Gallaecia, més enllà de l'actual Galícia i dels territoris (de parla gallega) d'Astúries, Lleó i Zamora; proposa exemples de continuïtat i discontinuïtat lèxica dins la Romània; també entre l'actual domini lingüístic del gallec i els territoris veïns que en època romana van ser Gallaecia però que avui són de l'àmbit asturianolleonès o portuguès septentrional (entre el Minho i el Douro); aporta finalment

lèxic del litoral galleg i del nord de Portugal. En relació a aquest treball, ric d'informacions per al romanista, cal advertir que en diverses ocasions el caràcter equívoc d'una font (vagament) aragonesa ha traït l'autor. M'explico: el *Diccionario aragonés* de Rafael Andolz que Fernández Rei consulta (Zaragoza: Mira; 1992, data de la quarta edició), no només recull mots de l'aragonès. Ans registra indiscriminadament mots (de l'aragonès, el castellà i el català) d'Aragó. Qui consulta el diccionari d'Andolz sense estar familiaritzat amb l'adscripció lingüística d'algunes localitats de la franja catalanòfona de l'Aragó, corre el risc de creure aragoneses formes que són clarament del català d'aquesta Franja (oriental o de ponent, segons es miri), o bé tipus lexicals més aviat catalans que no pas aragonesos registrats en parlars de l'àrea fronterera de trànsit entre l'aragonès i el català (per exemple, la Vall de Benasc). Així, les formes transcrits per Andolz com *iber* (Cretes), *ibern* (Benasc), *ibert* (Ribagorça) ['hivern']; *estíu* (Peralta de la Sal, Ribagorça); *tardagó* (Castanesa), *tardaó* (Bonansa) ['tardor']; recollides per Fernández Rei a les p. 149 (n. 3 i 5) i 170. L'altre treball d'aquest bloc és el de Francisco Dubert García i Xulio Sousa Fernández, «Áreas lexicais galegas e portuguesas. A proposta de Cintra aplicada ó galego» (p. 193-222), on s'intenta traslladar al territori galleg la mena de treball que el filòleg lisboeta L. F. Lindley Cintra va dur a terme sobre àrees lèxiques al portuguès continental; treball publicat l'any 1962 [«Áreas lexicais no território português», *Estudos de dialectologia portuguesa*], tot i que els autors citen per l'edició de 1983. La variació lèxica generada pels vuit conceptes de la mostra no permet establir (segons que conclou aquest article) cap tipus d'àrea lexical conjunta en l'àmbit galleg.

D'àrees frontereres tracten els tres articles del cinquè bloc: Aquilino S. Alonso Núñez («Contribución ó estudio da fronteira entre os bloques oriental e central no sueste da provincia de Ourense», p. 223-244); Helena Pousa Ortega, «Léxico fronteirizo no Baixo Miño: a pesca con barco» (p. 245-278); Xosé-Henrique Costas González, «Léxico e fronteira no Val do Río Ellas» (p. 279-301). Em destinc un moment en aquest últim. La zona fronterera que Costas anomena *Val do Río Ellas*, l'angle nordoccidental de la província de Càceres (Extremadura), a tocar de Salamanca i Portugal, és inclosa segurament en aquest llibre en virtut de la galleguitat lingüística que l'autor atribueix als corresponents parlars de San Martín de Trevejo, Eljas i Valverde del Fresno (aquestes són les respectives denominacions oficials dels tres llocs, que la gent de la zona sol anomenar popularment *Os tres lugares*, pronunciat «lugaris»). «Galleg d'Extremadura» és una etiqueta que de fa uns anys se sol llegir i sentir, en fonts gallegues, en referència a aquests parlars fronterers. «Reintegracionisme a la inversa» he escrit en algun altre lloc per tal de retratar aquesta percepció gallega o galleguista d'aquell racó extremeny. *Os tres lugares* parlen —d'això, no en tinc dubte— varietats de tipus gallegoportuguès, prou afins al romanç galleg del nord-oest peninsular, però jo diria que no identificables exclusivament amb el galleg (*tout court*) i alhora desvinculades del portuguès. A les conclusions de l'article, Costas (p. 300) escriu que «é no léxico destas falas onde mellor se aprecia o seu carácter e filiación galega que se presenta do seguinte xeito [i la primera de les conclusions no em sembla la més afortunada]: Arcaísmos: os casos xa vistos de *mu-múa*, *migrá*, *migreira*, *folló* ou *atró*, inexistentes hoxe en día no galego común e presentes algúns deles microdialectalmente en falas veciñas portuguesas». L'autor adueix a continuació bona cosa d'afinitats lèxiques amb el galleg, però tampoc no pareix excessivament afortunat el paralelisme que (a la mateixa p. 300) proposa amb el cas catalanoalacantí: «O léxico do Ellas funciona logo como unha «maqueta» da realidade léxica galega. Isto acontece tamén noutras áreas de repoboación, como por exemplo no sur de Alacant, onde se rexistran sinónims [*sic*] procedentes de diverses zonas do centro e norte de Cataluña [no se'n donen exemples]». Una certa precipitació, d'altra banda, s'adverteix, ací i allà, en el conjunt de l'article. Per exemple, «Corominas (G-MA, p. 750)» és la manera com se cita (p. 281) el *DCECH* (volum tercer), que no apareix a la bibliografia de referència (p. 301). «SMT» (dos cops a la p. 298) pel context diria jo que vol referir-se a la localitat de San Martín de Trevejo. L'allusió, en l'última pàgina (300) del text de l'article, a *valverdeiro*, *mañego* i *lagarteiro* li resultarà estranya (i pel que fa a la segona i a la tercera denominacions, ben opaca) al lector que no sap (i l'autor no ho ha explicat abans, al llarg de l'article) que es tracta dels glotònims populars per a les varietats de Valverde del Fresno, San Martín de Trevejo i Eljas.

El sisè i darrer bloc aporta tres investigacions realitzades a partir de materials inèdits de l'*ALGa*. Així com en altres treballs del llibre constitueixen les dades de l'atles una font més o menys accessòria, en els tres articles següents l'atles gallec forneix la matèria primera i principal: Mario Romero Triñanes i Larisa Santos Suárez, «As denominacións dos dedos da man: un estudio motivacional» (p. 303-327); María González González i Begoña Varela Vázquez, «As denominacións da 'chuvia miúda': variedades diatópicas e lingua literaria» (p. 329-357); Raquel Aira González i Mónica Martínez Baleirón, «As denominacións dos meses do ano: perspectiva lexicográfica» (p. 359-382).

Completen el llibre les paraules de clausura del Simposi, a càrrec del Director de l'Institut da Lingua Galega, Antón Santamarina (p. 383-385), i un índex de paraules, amb remissions numèriques a la pàgina o les pàgines on apareix cada mot (p. 387-429).

Completo la meva ressenya amb un parell de consideracions de conjunt sobre el llibre. L'ordenació i distribució duta a terme pels coordinadors, que jo mateix he resseguit, em sembla en línies generals ben ajustada. De tota manera, he trobat a faltar alguns elements de cohesió i uniformitat de criteris entre els diversos treballs, com ara determinades remissions entre aquests. I al llarg de la meua lectura he detectat anomalies ocasionals, sobretot pel que fa a referències bibliogràfiques.

Per exemple, el mapa sobre la *píntega* ('salamandra') que inclou Ernesto González a la pàg. 110 difereix lleument del de Manuel González (p. 39). Tot i així, no hi veig cap remissió de l'un a l'altre. Però val a dir que en altres parts del llibre sí que se'n troben, d'oportunes remissions internes. Jo les he sabudes localitzar (i em sembla significatiu) en treballs dels coordinadors. Així, a propòsit dels noms del *millo* ('blat de moro'), Dubert/Sousa (p. 193) remetent a Rosario Álvarez. En el mateix article de Dubert/Sousa, una mica més endavant (p. 204-205), hi ha una remissió a Helena Pousa, en relació amb el nom que rep la marea que no produeix peix, *mare machorra*.

Ací i allà he ensopegat amb qualche anomalia. Entre d'altres, i per ordre correlatiu de pàgines: «Santamarina (2000)» [p. 91, n. 1], que correspon al *Diccionario de diccionarios* de Santamarina (2001) [p. 93]; «J. J. Pensado», en lloc de «J.[osé] L.[uis] Pensado» (p. 133); «*strictu sensu*», per «*stricto sensu*» (137); «Corominas e Pascual recolle[n]» (p. 342; tan agermanats hom els sent potser, que llur binomi es fa concordar amb un verb en singular).

Sovint he patit per recuperar el lloc del text on hi havia una crida a nota, de tan petites com aquestes hi apareixen consignades (per cert, la numeració de les notes s'inicia i acaba a cada pàgina). Però m'ha compensat, en el conjunt de l'obra, el gaudi d'una lectura tan plaent com instructiva.